

Matej Hriberšek

ODMEVI SAPFINE LIRIKE V MOLETOVEM OPUSU: SAPFIŠKA KITICA V POEZIJI VOJESLAVA MOLETA

Uvod

Namen prispevka je predstaviti vpliv antičnega pesništva in antičnih vsebin na pesniško ustvarjalnost Vojeslava Moleta, in sicer zgolj enega antičnega metričnega sistema: sapfiške kitice. Molè ni edini, ki je v svojem pesniškem opusu posegal po njej; njeno rabo v slovenskem prostoru lahko spremljamo vse od obdobja humanizma. V prvem delu prispevka bo na kratko predstavljena sapfiška kitica, v drugem delu njena raba na Slovenskem, v tretjem delu pa njena raba v Moletovem pesniškem opusu.

Sapfiška kitica v antiki

Sapfiška kitica je štirivrstična kitica, imenovana po grški pesnici Sapfo, ki je to kitico uporabljala za pisanje svojih liričnih pesmi. V antični metriki spada v veliko skupino tako imenovanih ajolskih (ali eolskih) verzov, za katere je značilno dvoje: a) da imajo fiksno število zlogov in b) da vsi razen alkajskega deveterca v svoji shemi vključujejo vsaj en horijamb (– ∪ ∪ –),

katerega mesto ni fiksno, ampak variira. Izvor sapfiške kitice ni znan, verjetno pa ga je treba iskati v lokalnem izročilu Sapfinega rodnega otoka Lesbos ali morda v doslej še nepotrjenih in nepojasnjenih vplivih z vzhoda (današnja Mala Azija). Sapfiška kitica je sestavljena:

a) iz treh sapfiških enajstercev; sapfiški enajsterec (*hendecasyllabus sapphicus*) imenujemo tudi mali sapfiški verz (*sapphicus minor*):

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

b) iz enega (zaključnega) adonijskega verza, imenovanega tudi adonij ali adonidij (*versus Adonius; Adonius; Adonidius*); slednji je nastal po vzoru stalnega refrena, ki so ga peli v žalostinkah na čast lepemu mladeniču Adonisu in se je glasil ὦ τὸν Ἄδωνιν (metrična shema verza je posneta po tem vzkliku):

– ◡ ◡ – ◡

Tako sestavljeno sapfiško kitico imenujemo tudi mala sapfiška kitica. Poznamo tudi veliko sapfiško kitico, v kateri si v zaporedju sledita aristofanej (ali Aristofanov verz; metrična shema: – ◡ ◡ – ◡ – ◡) in veliki sapfiški verz (*sapphicus maior*, imenovan tudi sapfiški tetrameter; metrična shema: – ◡ – – | – ◡ ◡ – | – ◡ ◡ – | ◡ – –), njeno poimenovanje pa ne izvira iz antike; tako so jo poimenovali sodobni strokovnjaki za metriko, ker so menili, da naj bi veliki sapfiški verz nastal z dopolnitvijo malega sapfiškega verza. Kadar je govor o sapfiški kitici, navadno govorimo o mali sapfiški kitici; iz antične književnosti se je ohranil samo en primer velike sapfiške kitice (Horacij, *Pesmi* 1, 8).

Metrična struktura (male) sapfiške kitice (3 sapfiški enajsterci + adonijski verz):

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ ◡ – ◡

Primer: odlomek iz izvirne Sapfine lirike (prvi dve kitici 31. fragmenta):¹

φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν
ἔμμεν' ὄνηρ, ὅττις ἐνάντιός τοι
ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἄδῦ φωνεί-
σας ὑπακούει

καὶ γελαισας ἰμέροεν, τό μ' ἦ μὰν
καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόαισεν.
ὡς γὰρ ἔς σ' ἴδω βρόχε', ὡς με φώναι-
σ' οὐδ' ἐν ἔτ' εἴκει, ...

1 Page, *Sappho and Alcaeus*, str. 19–33; Lobel, Page, *Poetarum Lesbiorum fragmenta*, str. 32; Voigt, *Sappho et Alcaeus*, str. 57–60.

Sapfiška kitica je bila priljubljena že v antiki. V grški književnosti jo najdemo pri Sapfo, Alkaju in tudi poznejših liričnih pesnikih, v rimski književnosti prvič pri Katulu, pozneje pa so jo uporabljali Horacij, Seneka, Stacij, Boetij, Terencijan, Avzonij, v njej so pisali krščanski pesniki (Prudencij, Gregor Veliki, Venancij Fortunat idr.), priljubljena je bila v latinski srednjeveški poeziji in himnodiji, v 13. stoletju je prodrla v provansalsko ljubezensko liriko, zelo priljubljena pa je bila tudi v novolatinski poeziji. Na Slovenskem so skozi čas zanjo uporabljali različna poimenovanja: Savina strofa, Safina mera, safični meter, safiška oda, safijska strofa, Sapfojina kitica, sapphiška stanca, sapfična strofa, sapfična kitica in sapfiška kitica.²

Sapfiška kitica na Slovenskem do Moleta – kratek pregled

Hren (1586/1587)

V pesniški ustvarjalnosti na naših tleh sapfiško kitico prvič najdemo pri Tomažu Hrenu. V letih, ki jih je preživel najprej kot dijak v Gradcu in nato kot študent na Dunaju, je Hren pisal latinske pesmi, ki predstavljajo enega vrhuncev izvirne latinske ustvarjalnosti na Slovenskem. Leta 1586 se je po hudi bolezni odrekel želji po študiju prava v Padovi in se je odpravil v Gradec, kjer se je posvetil študiju teologije. A v letih pred tem, ki jih je preživel najprej kot dijak v Gradcu in nato kot študent na Dunaju, je nastala njegova vsebinsko, slogovno, jezikovno in formalno raznolika in zanimiva zbirka latinskih pesmi, ki predstavljajo enega vrhuncev izvirne latinske ustvarjalnosti na Slovenskem. Pesmi so nastajale približno v obdobju med letoma 1576 in 1586, kmalu potem, leta 1586 ali 1587, pa je najbolj uspele zbral v zbirki z naslovom *Libellus poematum* (*Knjižica pesnitev*; naslov je okrajšan). Zvezek z rokopisom pesmi, ki ga danes hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, obsega 77 folijev in vključuje 73 pesmi, od katerih jih je v sapfiški kitici napisal pet: 22., 30., 54., 58. in 61. pesem.³ Primer: prve tri kitice iz 30. pesmi Hrenove pesniške zbirke:⁴

2 Boldrini, *La prosodia e la metrica dei Romani*, str. 168–169, 175–176; Crusius, Rubenbauer, *Römische Metrik*, str. 106–107, 164; Nougaret, *Traité de métrique latine classique*, str. 106–107; Gantar, *Grške lirične oblike*, str. 48–60.

3 Anon., *Libellus poematum*; Gantar, *Ob štiristoletnici Hrenove latinske pesniške zbirke*, str. 42–53; Hriberšek, *Ko zadoni pesniška muza bodočega škofa*, str. 143–176; Hriberšek, *Rokopis mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena*, str. 179–185.

4 NUK, Ms 84, Hren Tomaž, *Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL Candidati*, 15 r, str. 30.

ODE SAPPHICA, AD eosdem novos sponso. Prosopopaeicos.
Viator, Mons Semring, Sponso ac Oppidum Schatwienense, inter se colloquantur.

Mons decus terrae sobolem tenaci
Viator ad Gloriam fastu parientis altam,
Montem. Martium cuius veneratur omen
Pannonis ora:

Inde qui poëgis niveum cacumen 5
Stiriae: illinc Austriadum profunda
Valle telluris spaciosa planans
Limina pandis:

Ecquid egisti, roseum sub umbra
Quod tua florem bene pullulantem, 10
Hunc tibi sponsum es viridi iuventa
Tollere passus?

Lavrin (1779)

Slabi dve stoletji pozneje, leta 1779, sta bili v večjezični zbirki na čast Juriju Kobencu *Raccolta Di Composizioni E Di Poesie ...* objavljeni tudi dve slovenski pesmi, ena v anakreontskih kiticah, druga v sapfiških kiticah. Avtor slednje, ki je sicer napisana v nekoliko okorni slovenski dikciji, a ima dobro metrično strukturo, je vipavski župnik Andrej Jožef Lavrin (1743–1808):⁵

1.
Nasha ZESSARIZA Dvorjane (I.). sbyrà
Svefte, in rasumne, katerih rama
Trudnih dellou tesho s' veffelim lizam
nefti *samore*.

2.
Takah Mosh modrofti *savupa* varnu
Svojih zartyou sdravie, *savupa sebe*
Inu perrashenje mozhij kraljeve
v *svojih* Dushelah,

3.
Tvojeh lejt, mladoft (ne katerim ternje)
Ny nigdar branila vunanjih dellou
Teshku resmotanje *savupat* Tebi
Velki KOBENZEL.

5 Gl. Jevnikar, Lavrin, Andrej Jožef (1743–1808).

Vodnik (1781)

Leta 1781 je Valentin Vodnik izdal svojo zbirko *Pisanice* in na uvodno mesto postavil pesem *Prošna na Kraynsko Modrino* (morda Muza ali morda Atena/Minerva):⁶

Druži se k' men' Kraynske Modrina d'žêle,
Jen' zapejt prov cverstu men' daj povêle;
Stur' sê vrêdna v' meni zažgati žêle
Pêšèm pejt Kraynsko.

Al sê men' zdy? — Al je mordej resnica?
Žê lety ta modra prut' men' Divica,
Men' podâ nje bêla ked sneg ročica
Pišvo postransko.

Za dar Tvoj vsa hvala bod' Teb' Bogina,
Daj šê spēvorêškega pyt' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv is drina
Se nareskôle.

Pesem je zanimiva, ker je napisana v sapfiški kitici, pa tudi zato, ker si je pisec prizadeval, da je v vseh kiticah tri sapfiške enajsterce nadgradil tudi z rimo (*aaab – cccb – ddde*), po kateri so pesniki v obdobju baroka in klasicizma pogosto posegali (verjetno so tak način upesnjevanja gojili tudi v šolah).⁷

Linhart (1781)

Isto leto kot Vodnikove *Pisanice* je v Ljubljani izšla tudi mladostna pesniška zbirka *Blumen aus Krain* (1781) Antona Tomaža Linharta, v kateri je objavil svoje pesmi v nemščini, med njimi pa tudi vrsto pesmi po vzoru antičnih mer (v nemških sapfiških in alkajskih kiticah). V sapfiških kiticah so zložene 3 pesmi: *An die Hofnung*, *An den Traum*, *Kaligula's Leibpferd*. Odlomek iz pesmi *An den Traum*:⁸

An den Traum.

O du Schleicher des stillen Schleichens,
Der du herschleichst zu suchen Seelen,
Wenn sie tief zur gedankenvollen
Klage gestimmt sind,

6 *Pisanice* 1781, str. 1–2; Vodnik, *Zbrano delo*, str. 375.

7 Hriberšek, *Drobci antike v Vodnikovem življenju in delu*, str. 157–159.

8 Linhart, *Blumen aus Krain*, str. 104–105.

Wenn Verzweiflungen, abgerissen
Von der Kette der Pflichten, wild sich
Bäumen, und dann des Bäumens müde
Wieder versinken.

So beschleichst du mich manchmal, schwätzezt
Im Vertrauen mit meiner Seele,
Schwätzezt viel von Beförderung, und von
Göldener Aussicht.

Japelj (1786)

Leta 1786 je Jurij Japelj izdal prevod in priredbo nemškega molitvenika, ki ga je naslovil *Sbrane molitve*, med njimi pa je tudi primer sapfiške kitice, v kateri se zanimivo prepletata krščanska vsebina na eni in antična, izrazito poganska metrična oblika. Gre za prevod 50. (oz. 51.) psalma z naslovom *Miserere*, ki ga je Japelj prevedel v lepo tekočih sedemnajst sapfiških kitic in jih nadgradil še z rimami (*aa bb*), ni pa znano, ali se je za rabo sapfiške oblike odločil sam ali je bila uporabljena že v izvirni nemški predlogi.⁹ Odlomek iz Japljevega prevoda:¹⁰

Vsmili se zhęs me is dobróte tvoje,
Inu isbrishi doli pregręhe moje,
Vęzhni Bóg! Pr tebi, katęri sajde,
Vsmiljenje najde.

Vtopi me globoku v' tih gnad potóke,
De ne pridem spęt hudobiam v' róke,
Ampak vüss od gób nótrajnih ozhishen
Tebe lę yshem.

Pole moji grehi so men' presnani
De bi myr okussil pęr moji rani
Oni men' pritę v' vsakidanjim djanju
V' nozhnimu spanju. ...

P. Š. (1852)

Leta 1852 je v 30. številki »Slovenske bčele« izšla kratka slavlina pesem z naslovom *Oda spominu Franca Plemelna, verliga zdraviloslovca in Slovenca*, ki mu je v oklepaju dodano tudi pojasnilo, v kateri metrični obliki: (V Sapphiškim

9 Japelj, *Sbrane molitve*, str. 94–98.

10 Japelj, *Sbrane molitve*, str. 94.

merilu.).¹¹ Nastala je ob smrti Franca Serafa Plemla,¹² ki je umrl kot študent četrtega letnika medicine na dunajski univerzi, enako kot brat Valentin pa se je veliko posvečal botaniki in je kot zbiratelj rastlin ogromno potoval. Kdo je avtor pesmi, ki je podpisan samo s kratico P. Š., ni znano. Izbrani odlomek:

Kdor še ima kaplico tuge v okah,
Naj po svojih licah jo zlije, ker spet
Edin sinov matere Slave šel je
    V smertno kraljestvo!

Čuj slovenska žalostna duša tužno
Iz visokih stolpov zvonenje; milo
Naj ti v serce segajo glasi, v grob zdaj
    Nesejo bratca!

V okah roso, blediga lica spremlja
Ga Higjeja tud, s trumo bolnih,
Kterim bil bi rajniga um dodelil
    Zdravja sladkoto. ...

Klodič (1868)

Leta 1868 je slovenski šolnik Anton Klodič¹³ napisal komično igro in jo pod naslovom *Novi svet*.¹⁴ *Šaloigra v treh djanjih* objavil v Gorici. V igro je vključil tudi odlomek, napisan v sapfiških kiticah.¹⁵ Odlomek iz igre (1., 2. in 5. kitica):¹⁶

1. Učitelj (poje*)

Krn gradi lepó nam deželo, burje
280 Brani prav skrbnó kobariski raj. Kdor
Zdrav, močan želi za naprej ostati

2. Zdravnik (migne z roko, naj potihnejo).

285 Če se pa vsrdi velikan, gorje nam!
Plešo zdaj zgati ino skrije v temen
Silovit oblak, zagrmí, pa stresa
    Trg kobariski. ...

11 P. Š., Oda spominu Franca Plemelna.

12 Piskernik, Plemel, Franc Seraf (1828–1852); Voss, *Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain*, str. 43–44.

13 Grafenauer, Klodič vitez Sabladoski, Anton; Jevnikar, Klodič vitez Sabladoski, Anton.

14 Klodič, *Novi svet*.

15 Klodič, *Novi svet*, str. 19–24.

16 Klodič, *Novi svet*, str. 19–20.

5.) Učitelj.

Zéleni živó Matajúr se. Senco
Daja nam hladnó tud' o letnem času;
300 Dol in log v srce ti veselje vliva,
K petju te sili.

Gre za 18 sapfičnih kitic, ki jih izmenjuje prepevata zdravnik in učitelj; prvega zaznamuje ironično negativno vzdušje, drugega pa enkomiastično-nostalgični patos. Teh osemnajst kitic je bilo namenjenih pevski izvedbi, za katero je Klodič sam napisal tudi glasbo, kar sam omeni na koncu: »Napev vseh kitic je zložen. Kdor ga želi imeti, naj se obrne na pisatelja (prof. Antona Klodiča v Gorici).«¹⁷

Cankar (1893)

Leta 1893 je Ivan Cankar v Dijaški prilogi »Rimskega katolika« objavil črtico z naslovom *Moj prvi pogled na morje*, na koncu pa ji je dodal kratko štirikitično pesem v sapfiških kiticah.¹⁸ Odlomek iz pesmi:

Tvoje zrêm kraljestvo, Pozejdon močni!
Lâhno ziblješ z roko valove zlâte!
Žarno solnce, potnik nevtrudni pada
V krilo ti hladno.

V mraku ljubem širi, odpira brezdno
Pred pogledom mojim se, kaker v sanjah;
Vsak trenótek svetla, ,zgubi se iskra
V temni globini. ...

Ni se podpisal s svojim imenom in priimkom, ampak zgolj kot »Učiteljski pripravnik I. leta«. Očitno je pesem nastala povsem spontano ob prizoru na morju kot trenutna impresija, saj je sam zapisal: »Pohitim domu in drugi san zapišem v dnevnik tele slabe, morebiti neumne verze, katerih vendar do sedaj nisem hotel popravljati ... «.

To pa ni Cankarjeva edina pesem, napisana v sapfiški kitici. Leta 1898 je v »Ljubljanskem zvonu« objavil pesem z naslovom *Utrujen*,¹⁹ v kateri je, da bi se izognil metrični prisiljenosti sapfiškega enajsterca, tega nekoliko prilagodil, da je bolj tekoč, medtem ko je adonijski verz pustil nespremenjen. Primer: zadnje tri kitice pesmi:

¹⁷ Klodič, *Novi svet*, str. 83.

¹⁸ Cankar, *Moj prvi pogled na morje*; Cankar, *Zbrano delo. 1*, str. 133; Cankar, *Zbrano delo. 6*, str. 213.

¹⁹ Cankar, *Utrujen*.

Tiho, boječe, čuj! že zazvene
Sentimentalne so strune nad mano,
Mehki vijolični duh se je dvignil
Iz vaze nevidne . . .

Oj tam nad tihimi, temnimi gozdi
Dviga se harfa od zemlje do neba
in doteknila se roka je moja
Strune drhteče –

Rože na vrtu so dvignile krone,
In zašumeli so temni gozdovi,
Zatrepetala srebrna koprena
Luninih žarkov . . .

Varia

Omeniti je treba še nekaj primerov izvirnih pesnitev v sapfiški kitici, ki jih običajno ne navaja noben pregled: to so sporadične objave priložnostnih pesmi v časopisnem ali revijalnem tisku. Gre za pesmi, zapisane ob posebnih priložnostih, ob vladarskih obletnicah, obletnicah institucij in podobno. Taka primera sta:

a) zahvalna pesem cesarju ob petdesetletnici tržaške gimnazije z naslovom *Carmen gratulatorium* avtorja J. Nitscheja. Odlomek (prve tri kitice pesmi):²⁰

Cum diem festum celebrant parentis,
Liberum votis resonat piorum
Atrium sese decori futuros
Laetitiaequae

Recta servando genitori amato:
Quid seholae nos spes iuvenes alumni
Quinquies denos numerantis annos
Polliceamur?

Nonne, quos omnes pariter vocatos
Continet veri sacra disciplina,
Quod docet mens atque magistra vitae
Relligioque, ...

---

20 Nitsche, *Carmen gratulatorium*.

b) hvalnica Francu Jožefu in bodočemu cesarju Karlu, ki jo je napisal Franc Omerza, izšla pa je v *Mentorju* l. 1917 pod naslovom *Have Francisce Josephe – Salve Carole*.²¹ Odlomek (prve tri kitice iz pesmi):

Quid tremunt montes resonatque caelum?
Dira mors saevit, furit ira ferri
et cadunt flores trepidatque mater
corde minaci.

Ast tu, PACIS REX, requiescis, have!
bonus in gentes animo paterno.
Et iuventus te studiosa semper
grata tenebit.

Gaudio excepit tenebrosa in nocte
inscius lunae radios viator:
sic salutant te populi, CAROLE,
spes metuenda. ...

Sapfiška kitica pri Moletu

V svojem pesniškem opusu je po sapfiški kitici posegal tudi Vojeslav Molè. Prvi dve krajši pesmi, za kateri je kot metrično obliko izbral sapfiško kitico, najdemo v Moletovi leta 1910 objavljeni pesniški zbirki *Ko so cvele rože*, vključil pa ju je v kratki cikel z naslovom *Odmevi*.

Prva ima že sama po sebi zgovoren naslov: *Sapfične kitice*:²²

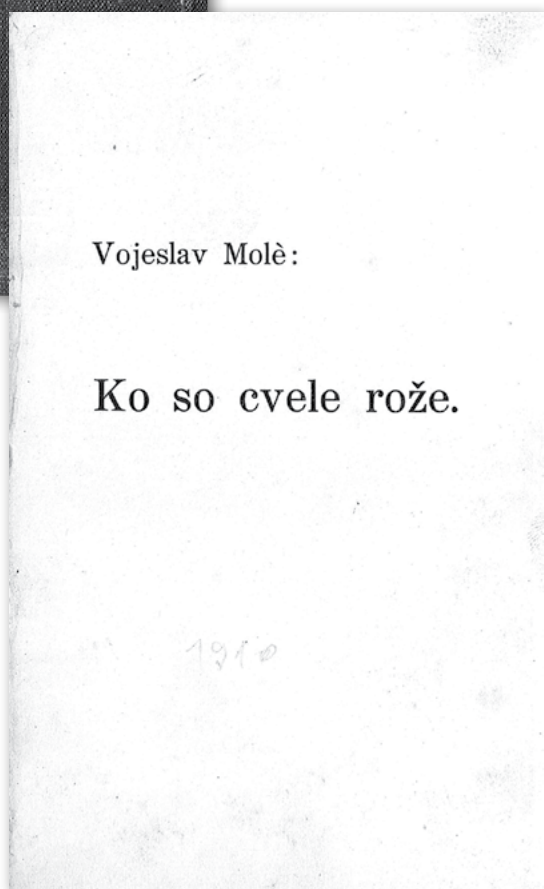
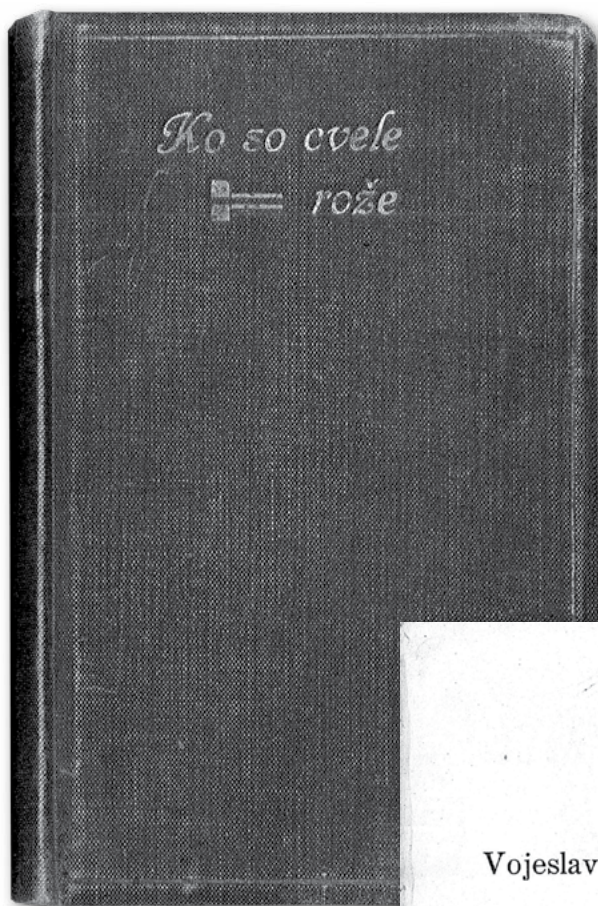
Pinije kipeče v škrlatno zarjo,
v marmorju med mirtami vrelec hladen;
deva nemo v amforo s snežno roko
vodo zajema.

Bel golob je sel na labodjo ramo,
v mehkem snu dotaknil se usten polnih;
s smehom zrlo ji oko za njim je,
ko odletel je.

Zarja lila solnčno zlato je nanjo;
glavo je sklonila k drhtečim grudim,
v njih se zdramil sen je razkošen diven –
sen o ljubezni.

21 Omerza, *Have Francisce Josephe – Salve Carole*.

22 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 81.

Pesniška zbirka *Ko so cvele rože*, Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg, 1910.

Pesem zveni deloma kot ljubezenska impresija, deloma celo kot ekspresija. Kje je Molè našel navdih zanjo, ni znano; morda gre zgolj za kratek ekspresivni preblisk, ki ga je preлил v izrazito sapfično vsebino, prežeto z nežnim erotizmom, ta pa povsem ustreza duhu Sapfinih pesmi in zato tudi izbira metrične oblike ne preseneti. Metrične sheme sapfiške kitice Molè ni prilagajal; je povsem pravilna in skladna z izvirno strukturo sapfiške kitice.

Druga pesnitev ima naslov *Stara cipresa*:²³

Na skalovju sivem cipresa stara
z morjem večnim, sinjim se razgovarja,
tam sem prvič usta poljubil tvoja
v sladkem trepetu

Zlat somrak se zlival je v vale tihe,
dva galeba sta na zapad letela,
na obzorju jadro je lesketalo
v zarjinem morju.

V snu razkošnem, divnem si me objela,
z jagodnih sem usten ti pil ljubezen,
sen o zlati, večni zavel je sreči
v najini duši.

Zrla je na naju cipresa stara,
v dalje se večerne je razšumela.
A od zlatih zvezd je priplula k nama:
Ave Maria ...

Tudi ta pesem je preplet impresije in ljubezenske ekspresije in ima povsem pravilno metrično shemo. V obeh pesmih slovenščina, če upoštevamo izvirni metrum, mestoma sicer zveni nekoliko prisiljeno, ker je bilo treba zaradi upoštevanja metrične oblike prilagoditi tudi poudarke; vendar pa to ne zmanjša njune lirične vrednosti. V tem ciklu je tudi pesem *Noč*, ki je napisana v elegičnem distihu.

Leta 1920, deset let po izidu prve pesniške zbirke in po prestani težki preizkušnji prve svetovne vojne, je Molè objavil svojo drugo pesniško zbirko *Tristia ex Siberia*.²⁴ Že naslov nam razkrije navezavo na antične vzore, saj je kombinacija naslovov dveh Ovidijevih pesniških zbirk: *Tristia* (*Žalostinke*) in *Epistulae ex Ponto* (*Pisma s Ponta*). Izbira naslova gotovo ni naključje: kakor je bil nastanek obeh Ovidijevih zbirk vezan na njegovo bridko izkušnjo, ko je

²³ Molè, *Ko so cvele rože*, str. 82.

²⁴ Molè, *Tristia ex Siberia*.

moral po ukazu cesarja Avgusta zapustiti Rim in oditi v izgnanstvo v Tome ob Pontu (zdaj Črno morje), tako je bil nastanek Moletove zbirke vezan na izkušnjo prve svetovne vojne, ko je po premestitvi na rusko fronto padel v ujetništvo, ki ga je šest let preživel v Sibiriji, česar se z nemalo grenkobe spominja v uvodu v zbirko,²⁵ natančneje pa v svojih spomilih.²⁶

V zbirko je vključenih 72 pesmi, razdeljena je na dva dela, vsak del pa na manjše cikle. Tretji cikel prvega dela je naslovljen *V antični obliki* in vključuje šest pesmi. Skupni značilnosti teh šestih pesmi sta:

a) da se avtor v njih, kar zadeva metrično obliko, zgleduje po antičnih vzorih, saj so napisane v treh standardnih antičnih metričnih oblikah: ena je napisana v elegičnem distihu, dve v heksametru, tri pa v sapfiških kiticah;

b) da njihova tematika vključuje dva primarna motiva: motiv smrti in minljivosti ter motiv večnosti. Naslov ciklusa (*V antični obliki*) je dopolnjen s kratkim dopisom *Saxa loquuntur* »Kamni govorijo«. Za vse tri pesmi, ki so napisane v sapfiški kitici, to velja tudi dobesedno, saj je navdih zanje Molè našel v antični kiparski umetnosti, v znanih antičnih umetninah; za dve pesnitvi, *Hegezó* in *Milonska Venera*, to lahko z gotovostjo potrdimo, prav mogoče pa je, da se je tudi pri tretji pesnitvi z naslovom *Thanatos* navdihoval ob kateri od antičnih upodobitev tega božanstva.

Hegezó

Prva pesem, napisana v sapfiški kitici, je naslovljena *Hegezó*:²⁷

Komaj zarja dahnila zlatokrila
sen smejoči v tihe mi je vrtove,
že je večna smrt pred očmi zakrila
solnčnate dnove.

Šla med sence blede sem, na poljane,
kjer ni jutra, solnca in zvezd zavese,
kjer molčijo z mrakom le sanj obdane
temne ciprese.

Vijem si vijolice v tožne vence,
venčam z njimi sveti spomin sladkosti,
ki prišle so z mano med tihe sence, –
sanje mladosti.

25 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 3–7.

26 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 115–290.

27 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 54–55.

Ali še letijo čez dom golobi?

Še po brazdah iščejo zrn strnadi?

Še dehtijo rože kot sen nad grobi
v cvetni pomladi?

Še deklīči smehi čez dvor zvenijo,

ko visoko žoga leti po zraku?

Še se sanje zlivajo v melodijo
v zvezdnatem mraku?

Še smeji pod bregom se sinje morje,

oljk srebrnih šumne nad njim dobrove?

Še pošilja jadro jim čez obzorje
zadnje pozdrave?

Še ljubezen v srcih ljudij trepeče

in razkriva smisel poti življenja,

vliva v dušah radostne sanje sreče
v cilj hrepenenja?

Kje si ti, ki bil si mi vse na svetu,

mož moj, sreča moja, moj sen edini?

Z mano grejo vedno še v senc trepetu
nate spomini.

Še ga hraniš, mili, moj mirtni venec?

Še gori ti v srcu spomin davnine

tihe, mirne kakor neskalsen studenec
gozdne tišine?

Kje ste, mojih radostnih dni družice?

Deca vam v naročju smeji se, joče?

Sluša vsa zamaknjena vse pravljice
vaše smejoče?

Kje so sužnje ljubljene, jasnolase?

Ni jih, da mi venčajo kite zlate,

zavijó me – kakor nekdanje čase –
v svetle škrlate ...

Vijem si vijolice v tožne vence

na poljanah, kjer so moj drug ciprese,

kjer so zemljo večne zakrile sence
smrtne zavese.

V zlati moji čaši življenja vrel
solnčni, tihi, radostni so mi dnovi,
a od ust so žejnih mi jo odvzeli
večni bogovi.

Navdih za to, trinajst kitic obsegajočo pesem je Molè našel v eni od najbolj znanih antičnih nagrobnih plošč ali stel.²⁸ Gre za približno 1,5 m visoko in slab meter široko stelo iz znamenitega penteliškega marmorja, izdelano v obliki majhnega svetišča (t. i. *naisk(os)*). Arheologi in umetnostni zgodovinarji kot možnega izdelovalca te stele navajajo atenskega arhitekta in kiparja Kalimaha, ki je živel in deloval v drugi polovici 5. stoletja, ali pa katerega od njegovih učencev. Našli so jo arheologi Arheološke družbe v Atenah pod vodstvom Athanasiosa S. Rhusopoulou (1823–1898), in sicer leta 1870 v predelu oz. demosu Aten, imenovanem Keramejk, danes pa jo hrani Nacionalni arheološki muzej v Atenah. Molè izbrani motiv pojasni v opombi na koncu: »„Hegezó.“ Atiški nagrobni relief iz 4. stol. pr. Kr., po svojem slogu še vedno soroden prostoti in veličini Fidijevega umetniškega ustvarjanja. Na njem ogleduje mlada žena Hegezó juvele, katere ji je prinesla v škatljici sužnja.«²⁹

Na steli je reliefna upodobitev Atenke, ki sedi na stolu, noge ima na podnožniku, v levi roki drži odprto škatlico, v desni pa delček nakita, najbrž ogrlice, in gleda vanj, nasproti nje pa stoji služabnica v tuniki, ki prav tako drži škatlico. Na epistilnem delu plošče je tudi grški napis, »Hegezo, Proksenova [žena? / hči?].« Gre za enega najlepših stelnih motivov, zato je bila stela velikokrat predmet obravnave in jo kot vzorčni primer za nagrobno stelo velikokrat najdemo v znanstveni in strokovni literaturi, kjer so obdelani vsi elementi te stele: posamezni segmenti, ki jo tvorijo, zunanja podoba Hegezó in njen položaj, njen družbeni status, služabnica, škatlica, pomen nakita, čustveni izraz oz. vtis, ki ga dajeta, perspektiva. Sam motiv na steli v ničemer ne spominja na smrt, razen da opominja, kaj človek s smrtjo izgubi. V Moletovi pesmi, v kateri je uporabil rimo *abab*, lik Hegezó v posebljeni obliki (prozopopeično) toži nad prezgodnjo smrtjo in izgubo vseh dobrin življenja in mladosti: nad izgubo moža, ljubezni, prijateljev, iger, narave, okrasja, nakita, oblačil ter drugih dobrin,

28 Gl. Buitron-Oliver, *The Greek Miracle*, str. 30, 33, 34; Closterman, *Family Ideology and Family History*, str. 642, 644, 648–649; Conze, *Die attischen Grabreliefs ... Tafeln*, slika 30; Conze, *Die attischen Grabreliefs ... Text*, str. 16, 21–22, 116; Diepolder, *Die Attischen Grabreliefs*, str. 27, slika 20; Johansen, *The Attic Grave-Reliefs*, str. 17; Pedley, *Greek Art and Archaeology*, str. 280–281; Richter, *Sculpture and Sculptors of the Greeks*, str. 10, 24, 44, 103, 133, 164; Schmaltz, *Griechische Grabreliefs*, str. 1 in nasl., slika 1–2; Simonišek, *Vojeslav Molè kot pesnik ekfrazne*, str. 113–114; Thimme, *Die Stele der Hegeso*, str. 16–29.

29 Mole, *Tristia ex Siberia*, str. 137.

to tragično vzdušje pa še dodatno krepijo retorična vprašanja, ki so nakopičena v osmih kiticah. Metrična shema tu in tam pri sapfiških enajstercih malo zašepa (npr. tihe, mirne kakor neskajlen studenec), nekajkrat pa je zaradi metruma prisiljen tudi slovenski naglas (npr. Sluša vsa zamaknjena vse pravljice).

V liku Hegezó je našel navdih tudi Marcel Proust za leta 1919 izšli drugi del romana *Iskanje izgubljenega časa* (*À la recherche du temps perdu*) pod naslovom *V senci cvetočih deklet* (*À l'ombre des jeunes filles en fleurs*), ki je v slovenščini izšel v prevodu Radojke Vrančič.³⁰ Molè ni bil edini, ki je našel navdih ob motivu Hegezó; ob njej so se navdihovali tudi drugi pesniki, npr. madžarski pesnik, pisatelj in prevajalec Mihály Babits.³¹

Milonska Venera (tj. Miloška Afrodita)

Drugo pesem v sapfiških kiticah je Molè naslovil *Milonska Venera*:³²

Stoj, popotnik mladi, korak ustavi,
vame vpri poglede kot morje sinje, –
tu stojim v nesmrtni, otožni slavi
zadnje boginje.

Šopek poljskih, divjih cvetic položi
na oltar mi mramorni; zapuščeni,
s svežim mi smehljajem kot jutro roži
žalost preženi.

Drugi vsi umrli so, vsi bogovi,
prazni gaji, prazne gore šumeče,
večno pozabljenje jim nad grobovi
veter šepeče. ...

Sama le ostala sem; tiha, bela,
večnolepa sredi ljudij in smrti
moja je krasota okamenela
v sobi tej strti.

Sama. In nikogar ni, da zapoje
pesem glasno, solnčno mi v svetle zarje,
da okinča z mirtnimi venci moje
prazne oltarje.

30 Proust, *Iskanje izgubljenega časa*. 2.

31 Babits, *Összes versei 1902–1937*, str. 17.

32 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 56–57.

Nič ne vidim radostnih več smehljajev,
tajnih iger srca in sanj mladosti,
nič ne čujem skritih zdaj več vzdihljajev
sladkih skrivnosti.

In nihče boginji več ne žrtvuje
srca v ognju svete, božanske strasti –.
Ah, zašla med sive sem, mračne, tuje,
temne oblasti.

Večna je usoda privedla v zimo
sem me iz helenske pomladi sinje, –
ravnodušno hodi zdaj človek mimo
zadnje boginje.

Svet je hladen, srca so pusta, prazna,
strast le hipna iskra, ne svit nebeški,
radost greh le; žalost le neizrazna
rod je človeški.

V kom še sanje vzbuja moj mramor beli?
Sama sem in mrtvi so vsi bogovi,
zadnje ne poznajo boginje veli,
nični rodovi.

Potnik, šopek divjih cvetlic položi
na oltar mi mramorni, zapuščeni,
s svežim mi smehljajem – kot jutro roži –
žalost preženi.

Tudi ta pesem se navdihuje ob stvarni antični umetnini: ob 202 cm visokem kipu iz paroškega marmorja, domnevno grške boginje Afrodite,³³ ki mu manjkata obe roki, njegovo izdelavo pa so prvotno pripisovali atenskemu kiparju Praksitelu.³⁴ Kip je 8. aprila 1820 našel kmet Giorgios Kentrotas na otoku Milosu (eden od Kikladov, v antiki imenovan Melos) v bližini ostankov

33 Ravensburg, *Die Venus von Milo*; Furtwängler, *Meisterwerke der griechischen Plastik*, str. 599–655; Carus, *The Venus of Milo, passim*; Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age, passim*; Pasquier, *La Vénus de Milo et les Aphrodites du Louvre*; Webster, *The Art of Greece*, str. 147, 149, 151, 157; Pedley, *Greek Art and Archaeology*, str. 367–368; Havelock, *The Aphrodite of Knidos and Her Successors, passim*; Curtis, *Disarmed. Story of the Venus de Milo*; Martinez, *La Vénus de Milo*.

34 Corso, *Prassitele 1–4*; Todisco, *Prassitele di Atene*; Corso, *The Art of Praxiteles I–V*; Bol, *Die Geschichte der antiken Bildhuerkunst*; Ridgway, *Fourth-century Styles in Greek Sculpture*; Ajoonian, *Praxiteles*, str. 91–129; Neudecker, *Praxiteles*.

antičnega gledališča v mestu Milos. Od tam je po spletu okoliščin prišel v Francijo: francoski veleposlanik v Istanbulu Charles François Riffardeau de Rivière je kip podaril francoskemu kralju Ludviku XVIII., ta pa ga je dal razstaviti v Louvru, kjer se nahaja še danes.

Enako kot v pesnitvi *Hegezó* je Molè tudi tu posegel po posebitvi in uporabil je enako rimo, tj. prestopno. Poseben učinek pa ustvari že njen začetek: »Stoj popotnik ... korak ustavi«, v katerem Molè združi dve latinski formulaciji, značilni za nagrobne ali slavlilne napise: *Sta viator* »Postoj/Stoj, popotnik!« in *Siste gradum* »Ustavi se/Ustavi korak!«. Pesem zaznamuje melanholično vzdušje osamljenosti: boginja toži nad svojo samoto, nad tem, da so ostali olimpski bogovi umrli, da ji nihče ne izkazuje čaščenja, ne obkroža in ne časti je več mladina (zato uvodoma še posebej poudari: »popotnik mladi«), nihče ji več ne žrtvuje itd. Vsebinska kaže, da je Molè dobro poznal umetnino in okoliščine njene najdbe, tudi podrobnosti; tako npr. Afrodita govori o tem, da je njena lepota okamenela »v sobi tej strti«; in kip so res našli v napol porušeni niši nekdanjega gledališča. Iz vsebine veje mrakobno vzdušje: vsi drugi so umrli; ostala je sama; njena krasota je okamenela; nikogar ni; svet je hladen; srca so pusta, prazna; strast je le hipna iskra ... Poudarjeno se v pesmi večkrat ponovijo zlasti izrazi samote.

Tretja pesem v sapfiški kitici nosi naslov *Thanatos*.³⁵

Večno tiho hodim kot plaha senca.
Pred pogledom mojim poldan ugaša,
v blato pada roža vela iz venca,
prazna je čaša.

Na neslišnih krilih pa nosim sanje
dušam trudnim, sanje miru, tišine,
pozabljenje večno in noč, molčanje
večne temine.

V pokrajinah mojih ni solz, bolesti,
ne bleščijo sinji se tam oboki
nedosežni, – zvezde: najvišji cesti
cilj previsoki.

Ni laži tam sladke, kot strup opojne,
ni tam greha, spi tam kesanje žgoče,
večno tam molče sred noči pokojne
strasti pekoče.

---

35 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 58–59.

Večen sem večer in vsak dan ugaša
v mojih zarjah, sleherna cesta gine
v meni, vame sleherna zliva čaša
grenke peline.

V sence večne vodim ljudij korake,
ne peko tam rane, molči bolezen,
med nevzdramne zlivam, brezzvezdne mrake
večno ljubezen.

Mir, tišina, noč sem, sladkost, molčanje,
zadnji sen tvoj, zadnja sem ti pravljica.
Pridi, potnik, – zadnje sem ti spoznanje,
zadnja resnica. –

Tudi to pesem zaznamujeta poosebitev in prestopna rima *abab*; zapisana je, kot da jo govori sam Tanat, tj. Smrt(nik), poosebljenje smrti. V pesmi sicer ni nobenega oprijemljivejšega podatka, na katero antično umetnino ali motiv se je Molè opiral.³⁶ Zanimivo pa je, da je kljub temu, da nam jo podaja sam Tanat, pesem razmeroma optimistična in polna pristnega lirizma. Motiv prihoda smrti (oz. boga smrti) je predstavljen kot olajšanje za ljudi, kot oddih od vsakdanjih tegob in muk; smrt je neizbežna in neizprosna, a prinaša mir, umiritev, odpočitek. Tematika tako s svojo vsebino prestopa meje stvarnosti in posega v območje transcendentnega.

Vse tri pesmi imajo kar nekaj skupnih točk: 1. vse izhajajo iz antičnih motivov; 2. vse so umetnostnozgodovinsko pogojene, saj se navdihujejo ob antičnih umetniških delih in nam potrjujejo upravičenost pripisa *Saxa loquuntur* »Kamni govorijo« v naslovu cikla *V antični obliki*; 3. antični motiviki se prilega antična forma, v predstavljenih treh primerih saffiška kitica; 4. v že omenjena vodilna motiva, tj. motiv smrti in minljivosti in motiv večnosti, se v vseh treh pesmih vpleta tudi motiv ljubezni; in morda je prav to Moleta spodbudilo, da se je odločil za saffiško kitico; 5. v vseh je uporabljena prozopopeja ali poosebitev: umetnine bralca v vseh treh primerih osebno nagovarjajo; 6. v vseh pesmih je uporabljena rima, in sicer prestopna rima (*a-b-a-b*).

Zadnja domneva je sicer zgolj ugibanje, a je povsem mogoča: morda se je Molè v predstavljenih pesmih navdihoval tudi pri *Palatinski antologiji* (*Anthologia Palatina*),³⁷ zbirki krajših grških pesnitev in epigramov, najdeni

36 Heinemann, *Thanatos in Poesie und Kunst der Griechen*; Bergemann, *Demos und Thanatos*; Waser, *Thanatos*, str. 482–526; Bažant, *Thanatos*, str. 904–908; Willinghöfer, *Thanatos*; Garland, *The Greek Way of Death*, str. 56–59; Vermeule, *Aspects of Death*, str. 37–39, 145–151.

37 Cameron, *The Greek Anthology from Meleager to Planudes*, *passim*.

leta 1606 v knjižnici v Heidelbergu (*Bibliotheca Palatina*), ki vključuje 3765 epigramov (skupaj ok. 23.000 verzov), nastalih med 6. stol. pr. Kr. in 10. stol. po Kr. V sedmi knjigi te zbirke so zbrani nagrobni napisi; med temi je veliko takšnih, v katerih nagrobniki nastopajo v posebljeni obliki in nagovarjajo mimoidočega ali obiskovalca; zbirko je Molè nedvomno poznal.

Iz povedanega je torej razvidno, zakaj se je Molè odločil za sapfiško kitico. Od ostalih pesmi ciklusa je pesem *Čaše do vrha nalij* napisana v elegičnem distihu,³⁸ pesmi *Komična maska* in *Tragična maska* pa v heksametru.³⁹

Kdaj se je Molè seznanil s sapfiško kitico? Svoje gimnazijsko šolanje je začel na gimnaziji v Trstu, kjer je bil v šolskem letu 1898/1899 vpisan v 1. B. razred kot »Mole Hermann aus Canale (Küstenland)«. ⁴⁰ Nato pa je njegov oče dobil službo v Novem mestu in družina mu je sledila na Dolenjsko; že v naslednjem šolskem letu ga najdemo vpisanega na novomeško gimnazijo, vsa leta kot »Hermann Mole aus Canale im Küstenlande«. ⁴¹ Tu se je znašel v povsem novem okolju, ki je bilo precej bolj slovensko in močno narodnozavedno, pa vendar zato nič manj občutljivo glede vprašanj jezika in narodne pripadnosti; vsa leta gimnazije je bil odličnjak. O svojih letih v ljudski šoli in nato pozneje v gimnaziji piše v svojih spominih, iz katerih lahko dobimo zelo dobro sliko časa, okolja in tudi oseb, s katerimi si je delil to življenjsko obdobje. ⁴² Če pustimo ob strani njegove dijaške prigode in se osredinimo zgolj na vprašanje, kaj bi lahko to obdobje njegovega življenja povezovalo s sapfiško kitico: pri pouku grščine, ki se je v gimnaziji začel v 3. razredu, so dijaki izvirna grška besedila začeli brati po dveh letih slovničnega pouka, torej v 5. razredu. ⁴³ Vendar pa zaradi strogih ministrskih določil ni bilo mogoče, da bi se dijaki pri grški lektiri lahko srečali z izvirnimi besedili pesnice Sapfo, kajti vse izrazitejše ljubezenske, sploh pa erotične vsebine so bile iz gimnazijskega pouka izključene. Šele v 8. gimnazijskem razredu so imeli dijaki dovolj znanja grščine in so prebrali že dovolj izvirnih besedil, da bi se s takimi besedili morda lahko spoprijeli; ko je bil Molè v zadnjem letu gimnazije (to je bilo v šolskem letu 1905/1906), so pri pouku grščine brali Platonova dialoga *Kriton* in *Lahet* ter njegovo *Sokratovo apologijo*, izbor iz Homerjeve *Odiseje* ter Sofoklovo *Elektro*. ⁴⁴

38 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 53.

39 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 60–61.

40 *Jahresbericht Gymnasium in Triest ... 1898–99*, str. 114.

41 *Jahresbericht Rudolfswert 1899–1900*, str. 46; *Jahresbericht Rudolfswert 1905–1906*, str. 60.

42 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 9–34.

43 Hriberšek, *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*, str. 95–119.

44 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 28.

Verjetneje je, da se je s sapfiško kitico Molè prvič srečal pri latinščini, kjer so v 8. gimnazijskem razredu brali Horacijeve *Pesmi* (I: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 18, 32, 34, 37; II: 13, 14, 15; III: 1, 2, 9, 21, 23, 30; IV: 3, 8, 9, 15), *Epode*, *Satire in Pisma* ter Tacitovi zgodovinski deli *Germanija* in 1. knjigo njegovih *Analov*.⁴⁵ Med obravnavanimi Horacijevimi pesmimi so tri od naštetih napisane v sapfiški kitici, in sicer: 1, 2 (*Iam satis terris nivis atque dirae*), 1, 10 (*Mercuri, facunde nepos Atlantis*), in 1, 32 (*Poscimur. Si quid vacui sub umbra*). Sicer so pri pouku latinščine uporabljali *Latinsko slovnico* Valentina Kermavnerja, ki jo je ta (skladno z ministrskimi navodili iz leta 1884) objavil leta 1885,⁴⁶ druga izdaja pa je izšla leta 1893 in to so uporabljali pri pouku v Novem mestu.⁴⁷ Tako kot večina latinskih slovníc tega obdobja je tudi Kermavnerjeva imela na koncu običajne dodatke: prozodijo, metriko, koledar in pogosto rabljene kratice. Toda v delu o metriki sapfiške kitice ni, predstavljena sta samo heksameter in pentameter.⁴⁸ Tudi v nemški Schmidt-Gehlen-Thumserjevi *Lateinische Schulgrammatik*, ki so jo prav tako uporabljali pri pouku (8.–10. izdaja),⁴⁹ sta v dodatku o metriki predstavljena samo heksameter in pentameter.⁵⁰

Tako se je Molè s sapfiško kitico prvič srečal verjetno ob kritični izdaji Horacijevih del, ki jo je leta 1883 izdal avstrijski klasični filolog Michael Petschenig⁵¹ in so jo na novomeški gimnaziji uporabljali pri branju izborov iz Horacijevega pesniškega opusa.⁵² Tako kot vse kritične izdaje Horacijevega metrično bogatega pesniškega opusa je tudi v Petschenigovi na začetku pregled vseh Horacijevih metrumov,⁵³ med katerimi so predstavljeni tudi sapfiška kitica in verza, iz katerih je sestavljena.⁵⁴ Molè v spominih navaja, da ga je v osmem razredu učil Fran Detela (1850–1926), ki ga je označil kot »tenkočutnega človeka, dobrega in vestnega pedagoga, ki so se ga sicer bali, ki pa ni nikomur storil nič hudega, zlasti ne krivice«; posebej omenja: »... bil je hudomušen, kadar smo brali Horaca ...«, kar so pri pouku izkusili številni dijaki.⁵⁵

45 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 27–28.

46 Hriberšek, *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*, str. 156–158.

47 Kermavner, *Latinska slovnica* 1893.

48 Kermavner, *Latinska slovnica* 1893, str. 233–235.

49 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 21; Gehlen, *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*.

50 Gehlen, *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*, str. 222–225.

51 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*.

52 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 21.

53 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*, str. IX–XVI.

54 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*, str. XIV.

55 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 17, 20, 21.

Ob Franu Deteli je imel posebej lepe spomine na Amata Škerlja (1878–1927),⁵⁶ ki je tedaj ravno zaključil študij na graški univerzi; za njegov pouk pravi, da je bila to »resnično v novem, živem duhu pojmovana antika«.⁵⁷ Morda sta prav Detela in Škerlj v Moletu vzbudila navdušenje nad Horacijem in sapfiško kitico. Škerlj je Horacijeve pesmi tudi prevajal, vendar so ob njegovi smrti ostali v rokopisu in jih je leta 1935 skupaj z nekaj svojimi prevodi v skorajda nespremenjeni obliki objavil Anton Sovrè.⁵⁸

Morda je na rabo sapfiške kitice pri Moletu vplivalo vedenje, ki si ga je pridobil v dijaškem obdobju; morda pa se je nad sapfiško kitico navdušil pozneje, v času študija. Slednje je sicer glede na znana dejstva manj verjetno. V času svojega študija se za klasično filologijo ni posebej zanimal; za antiko se vsekakor je, za filologijo najbrž ne. Tudi če pogledamo seznam njegovih predavanj v vpisnicah, antične metrike med izbranimi predavanji ni.⁵⁹ Na dunajski univerzi je obiskoval le predavanja iz francoske metrike pri romanistu Philippu Augustu Beckerju, in sicer v letnem semestru 1907.⁶⁰

Sklep

Kakšne so Moletove pesmi, napisane v sapfiški kitici, če pogledamo nanje skozi filološko prizmo? Gre za zelo uspele pesmi, v katerih Molè ostaja zvest izvirnemu metrumu, in prav zato se ni mogel izogniti dejstvu, da zaradi upoštevanja metrične strukture v slovenščini nekateri njegovi enajsterci delujejo nekoliko prisiljeno. Ta delna togost ali okorelost je bila nekaj, kar so pesnitvam v sapfiški kitici kritiki v revijalnem tisku ali v časopisju poočiteli že pred njim, pa tudi za njim; ta »prisiljenost«, ki je posledica prizadevanja za ohranitev izvirnega metruma, se pogosto čuti tudi v prevodih antičnih klasikov. Obenem ne smemo pozabiti, da je Molè dobro poznal tudi italijansko kulturo, njeno umetnostno in literarno izročilo, zato bi nanj lahko vplival tudi italijanski literarni klasicizem.⁶¹ Delno pojasnilo za izbiro sapfiške kitice Molè ponudi v uvodu v zbirko *Tristia ex Siberia* (*Žalostinke iz Sibirije*):⁶²

56 Gantar, Škerlj, Amat.

57 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 21.

58 Horatius, *Izbor iz Satir in Pisem*; Ložar, Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik.

59 AUW, Nationale, Hermann Molè, WS 1906/1907–SS 1907.

60 AUW, Nationale, Hermann Molè, SS 1907; *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien in Sommer-Semester 1907*, str. 52; Smolej, Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, *passim*; Smolej, *Slovenska književnost in visoka šola*, str. 91–95; Vidmar, Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine, str. 244–246.

61 Zlobec, *Sapfine Goriške Poti*, str. 74–75.

62 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 6–7.

»Morda se bo temu ali onemu zdela čudna oblika nekaterih pesmi, zlasti distihi, sapphične kitice in heksametri. Saj vendar živimo v časih samih literarnih (– mnogokrat žalibog samo: literarnih –) programov ... Po mojem mnenju programi nikdar niso bistveni. Vsebina postaja v poeziji samaposebi forma, kadar jo je prepojilo življenje, in čemveč je v njej globokega življenja, tem enotnejša je umetnina. Odločilna in važna je pri tem edinole pesnikova individualnost, ki najde za svoje preživljanje najbolj odgovarjajoči izraz.«

V svojih spominih sicer sapphiške kitice nikjer ne omenja; tudi ob omembah same zbirke *Tristia ex Siberia* se dotakne zgolj ozadja nastanka in nato kritik. V prispevku predstavljeni podatki so domneve, kje bi lahko iskali Moletov vzor za rabo te antične metrične forme; domneve, a verjetne.⁶³ Res lepo priznanje Moletovim trem pesmim v sapphiški kitici pa je dal France Stelè v svoji oceni, objavljeni v »Domu in svetu«:⁶⁴

»Izraz mračnega nastrojenja krute sedanjosti so pesmi v antični obliki, ki so po mojem najlepše cele zbirke, posebno Hegezó, Milonska Afroditá, Thanatos. Ne vé m, ali se je v naši literaturi že kedaj klasična oblika tako tesno spojila z vsebino, kakor v teh pesmih ali ne. Večni ritem usodne tragike človeškega bitja in žitja jim daje značaj težkih umerjenih pogrebnih melodij. [...] Molè hodi lastno pot vzporedno z razvojem glavnega toka našega pesništva in kakor je v življenju samcat borec za obliko svojega duševnega sveta, tako je tudi v poeziji osamljen že po svoji obliki in po svoji dikciji je popolnoma samosvoj, vsa je pretkana z rožami in solncem, Pesnik je človek, in človek ne more preko samega sebe.«

Viri in literatura

Arhivski viri

AUW – Archiv der Universität Wien

NUK, Ms – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek.

63 Prim. tudi Glonar, Molè Vojeslav: *Tristia ex Siberia*, str. 56–57; Žitnik, Janja, Vojeslav Molè, str. 180; Simonišek, Robert, Vojeslav Molè kot pesnik ekfraz, *passim*; Gantar, *Grške lirične oblike in metrični obrazci*, 56. Za ovrednotenje Moletovih pesmi v sapphiških kiticah gl. tudi poglobljeno študijo Barbare Zlobec, Saffine Goriške Poti.

64 Frst., *Tristia ex Siberia*, str. 54–55.

Periodični tisk

- anon.. Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL. Candidati. *Zgodovinski zbornik. Priloga Ljubljanskemu škofijskemu listu*, 10 (1897): št. 39, str. 610–624; št. 40, str. 627–640; št. 41, str. 642–656; št. 42, str. 658–670.
- Cankar, Ivan. Moj prvi pogled na morje. *Dijaška priloga Rimskega katolika* 5, 1893, št. 1, str. 8–10.
- Cankar, Ivan. Utrujen. *Ljubljanski zvon*, 18, 1898, št. 12, str. 727.
- Closterman, Wendy E.. Family Ideology and Family History: The Function of Funerary Markers in Classical Attic Peribolos Tombs. *American Journal of Archaeology* 111, 2007, št. 4, str. 633–652.
- Frst. [Stelè, France]. Tristia ex Siberia. *Dom in svet*, 34, 1921, št. 1/2, str. 54–56.
- Glonar, Joža, Molè Vojeslav: Tristia ex Siberia. *Ljubljanski zvon*, 41, 1921, št. 1, str. 56–57.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1899–1900.* Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt (J. Krajec), 1900.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1905–1906.* Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt (J. Krajec Nachfg.), 1906.
- Jahresbericht über das k. k. Gymnasium in Triest veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1898–99.* XXXIX. Jahrgang. Triest: Buchdruckerei Giovanni Balestra, 1899.
- Ložar, Rajko. Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik. *Čas: revija Leonove družbe*, 1935–36, 1936, št. 8–10, str. 289–302.
- Nitsche, J. Carmen gratulatorium. V: *Zur Erinnerung an die Feier des 50jährigen Bestandes des K. k. Staats-Ober-Gymnasiums in Triest.* Triest: Morterra & C., 1892, str. 14–15.
- Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien in Sommer-Semester 1907.* Wien: Adolf Hölzhausen, 1907.
- Omerza, Franc. Have Francisce Josephhe – Salve Carole. *Mentor. List za srednješolsko dijaštvo*, 9, 1916/17, št. 5–6, str. 78.
- P. Š.. Oda spominu Franca Plemelna, verliga zdraviloslovca in Slovenca. *Slovenska bčela: podučen in kratkočasen list*, 3, št. 30, 22. 07. 1852, str. 244.
- Simonišek, Robert. Vojeslav Molè kot pesnik ekfrazе. *Ekfrazа = Ekphrasis*, 11, 2017, št. 1, str. 106–117.
- Smolej, Tone. Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja. *Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'histoire de l'art = Art history journal. Nova vrsta*, 48, 2012, str. 177–196, 245–246.
- Thimme, Jürgen. Die Stele der Hegeso als Zeugnis des attischen Grabkultus. *Antike Kunst*, 7, 1969, str. 16–29, slika 4.
- Zlobec, Barbara. Saffine Goriške Poti. *Kadmos*, 1, 2021, št. 1, str. 56–81.
- Žitnik, Janja, Vojeslav Molè: ob stodeseti obletnici rojstva. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu = Two homelands: migration studies*, 7, 1996, str. 169–193.

Literatura

- Ajootian, Aileen. Praxiteles. V: Palagia, Olga and Jordan Pollitt, Jerome (eds.). *Personal Styles in Greek Sculpture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, str. 91–129 (Yale classical studies, 30).
- anon.. *Raccolta Di Composizioni E Di Poesie Italiane, Latine, Francesi, Friulane, Tedesche, Cragnoline, Inglesi, Greche, Ed Ebraiche Fatte In Occasione che sua eccellenza il Signore Giovanni Filippo del. S. R. I. Conte di Cobenzl libero barone di Prosek etc. ... fu Commissario plenipotenziario dell' Augustissima casa d' Austria al Congresso di Teschen per lo stabilimento della pace ...* Gorizia: Tommasini, 1779.
- Babits, Mihály. *Összes versei 1902–1937*. [Budapest:] A Z Athenaeum Kiadása, 1937 (Babits Milály összegyűjtött munkái, 1).
- Bažant, Jan. Thanatos. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)* 7 (1994), str. 904–908.
- Bergmann, Johannes. *Demos und Thanatos. Untersuchungen zum Wertsystem der Polis im Spiegel der attischen Grabreliefs des 4. Jahrhunderts v. Chr. und zur Funktion der gleichzeitigen Grabbauten*. München: Biering & Brinkmann, 1997.
- Bieber, Margarete. *The Sculpture of the Hellenistic Age*. New York: Columbia University Press, 1961.
- Bol, Peter Cornelis. *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. 3: Hellenistische Plastik*. Mainz: von Zabern, 2004.
- Boldrini, Sandro. *La prosodia e la metrica dei Romani*. Roma: Carocci editore Aulamagna, 2017.
- Buitron-Oliver, Diana. *The Greek Miracle: Classical Sculpture from the Dawn of the Democracy. The Fifth Century B.C.* Washington: The National Gallery of Art, 1992.
- Cameron, Alan. *The Greek Anthology from Meleager to Planudes*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Cankar, Ivan. *Zbrano delo. 1. Erotika 1899. Objavljene nezbrane pesmi. Dodatek (Pesmi 1891–1893)*. V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1967.
- Cankar, Ivan. *Zbrano delo. 6. Mladostna proza*. V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1967.
- Carus, Paul. *The Venus of Milo. An Archeological Study of the Goddess of Womanhood*. Chicago, London: Open Court Publishing Company, 1916.
- Conze, Alexander. *Die attischen Grabreliefs. Band I: Tafeln I–CXVII*. Berlin: W. Spemann, 1893.
- Conze, Alexander. *Die attischen Grabreliefs. Band I: Text 1–616*. Berlin: W. Spemann, 1893.
- Corso, Antonio. *Prassitele. Fonti epigrafiche e letterarie. Vita e opere. 1: Fonti epigrafiche; fonti letterarie dall'età dello scultore al Medio Impero (IV sec. a.C. - circa 175 d.C.)*. Roma: De Lucca, 1988 (Xenia. Quaderni, 10); 2: *Fonti letterarie tardoantiche (175 d.C. - 470)*. Roma: De Lucca, 1990 (Xenia. Quaderni, 10); 3: *Fonti letterarie bizantine (ca. 470 - 13. sec.)*. Roma: De Lucca, 1992 (Xenia. Quaderni, 10).

- Corso, Antonio. *The Art of Praxiteles*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2004 (Studia Archaeologica, 133); *The Art of Praxiteles II: The Mature Years*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2007 (Studia Archaeologica, 153); *The Art of Praxiteles III: The Advanced Maturity of the Sculptor*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2010; *The Art of Praxiteles IV: The Late Phase of his Activity*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2013; *The Art of Praxiteles V: The last years of the sculptor around 340 to 326 BC*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2014 (Studia Archaeologica, 198).
- Crusius, Friedrich, Rubenbauer Hans. *Römische Metrik. Eine Einführung*. Neu bearbeitet von Hans Rubenbauer ... München: Max Hueber Verlag, 1967.
- Curtis, Gregory. *Disarmed. Story of the Venus de Milo*. New York: Vintage Books, 2003.
- Diepolder, Hans. *Die Attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* Berlin: Verlag Heinrich Keller, 1931.
- Furtwängler, Adolf. *Meisterwerke der griechischen Plastik: Kunstgeschichtliche Untersuchungen*. Leipzig, Berlin: Giesecke & Devrient, 1893, str. 599–655.
- Gantar, Kajetan. *Grške lirične oblike in metrični obrazci*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Gantar, Kajetan. Ob štiristoletnici Hrenove latinske pesniške zbirke. V: Mihevc-Gabrovec, Erika (ur.), Gantar, Kajetan (ur.), Benedik, Martin (ur.). *Antični temelji naše sodobnosti: referati slovenskih udeležencev na 4. znanstvenem zborovanju Zveze društev za antične študije Jugoslavije v Pulju od 12. do 17. oktobra 1986*. Ljubljana: Društvo za antične in humanistične študije Slovenije, 1987, str. 42–53.
- Garland, Robert. *The Greek Way of Death*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1985.
- Gehlen, Otto. *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*. Achte umgearbeitete Auflage, unter Mitwirkung von Otto Gehlen, herausgegeben von Victor Thumser. Wien: Alfred Hölder, 1894.
- Havelock, Christine Mitchell. *The Aphrodite of Knidos and Her Successors. A Historical Review of the Female Nude in Greek Art*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- Heinemann, Kurt Julius Albrecht. *Thanatos in Poesie und Kunst der Griechen*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät (I. Sektion) der K. Ludwig-Maximilians-Universität zu München vorgelegt von Kurt Heinemann. München: Kastner & Callwey, 1913.
- Horatius, Flaccus Quintus. *Izbor iz Satir in Pisem*. Prevedla Škerlj Amat in Sovrè Anton. Uvod in komentar napisal Sovrè Anton. Ljubljana: Založba tiskarne Merkur, 1935.
- Hriberšek, Matej. Drobci antike v Vodnikovem življenju in delu. V: Legan Ravnikar, Andreja (ur.), Orel, Irena (ur.), Jelovšek, Alenka (ur.). *Oživljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 155–177, 234, 249–250 (Linguistica et philologica, 39).
- Hriberšek, Matej. *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Hriberšek, Matej. Ko zadoni pesniška muza bodočega škofa: Libellus poematum, zbirka mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena. V: Pobežin, Gregor (ur.), Štoka,

- Peter (ur.). *Secretarii actiones Petri Pauli Vergerii*. 1. izd. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja; = Capodistria: Biblioteca centrale Srečko Vilhar, 2018, str. 143–176.
- Hriberšek, Matej. Rokopis mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena (Libellus poematum, NUK, Ms 84). V: Bjelčevič, Aleksander (ur.), Ogrin, Matija (ur.), Perenič, Urška (ur.). *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*. 1. natis. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017, str. 179-185 (Obdobja, Simpozij, = Symposium, 36).
- Japelj, Jurij. *Sbrane molitve is nemshkiga na Krajnsku preloshene od Jurja Japelna, Directorja pèr svetim Petru*. V^o Lublani: vtisnene, inu se najdejo pèr Joan. Frid. Egerju, 1786.
- Johansen, Knud Friis. *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period. An Essay in Interpretation*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1951.
- Kermavner, Valentin. *Latinska slovnica*. Spisal V. Kermavner, c. kr. gimn. profesor v p. Drugi natis. V Ljubljani: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1893.
- Klodič, Anton. *Novi svet. Šaloigra v treh djanjih*. Spisal Anton Klodič. Izdal kot rokopis Anton Klodič. Gorica: Seitz, 1868.
- Linhart, Anton Tomaž. *Blumen aus Krain. Für das Jahr 1781*. Laybach: gedruckt mit Egerschen Schriften, 1781.
- Lobel, Edgar, Page, Denys. *Poetarum Lesbiorum fragmenta*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Martinez, Jean-Luc. *La Vénus de Milo*. Paris: Louvre éditions El Viso, 2022 (collection Solo).
- Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970 (Spomini in srečanja, 5).
- Molè, Vojeslav. *Ko so cvele rože*. V Ljubljani: Kleinmayr & Bamberg, [1910].
- Molè, Vojeslav. *Tristia ex Siberia*. V Ljubljani: Nova založba, 1920 (Nova knjižnica / Nova založba, 6).
- Nougaret, Louis. *Traité de métrique latine classique*. Troisième édition corrigée. Paris: C. Klincksieck, 1963.
- Page, Denys, M.A., F. B. A. *Sappho and Alcaeus*. Oxford: Clarendon Press, 1955.
- Pasquier, Alain. *La Vénus de Milo et les Aphrodites du Louvre*. Paris: Editions de la Réunion des Musées nationaux, 1985.
- Pedley, John Griffiths. *Greek Art and Archaeology*. Fifth Edition. Boston idr.: Prentice Hall, 2012.
- Petschenig, Michael. *Q. Horati Flacci Carmina*. Scholarum in usum edidit Michael Petschenig. Praga, Lipsiae: Tempsky, Freytag, 1883.
- Pisanize od lepeh umetnost na tu lejtu 1781*.
- Proust, Marcel. *Iskanje izgubljenega časa. 2. V senci cvetočih deklet*. Prevedla in opombe napisala Radojka Vrančič. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975 (1976).
- Ravensburg, Friedrich Freiherr Goeler von. *Die Venus von Milo. Eine kunstgeschichtliche Monographie*. Heidelberg: Carl Winter; 1879.
- Richter, Gisela M. A. *Sculpture and Sculptors of the Greeks*. New Haven, London: Yale University Press, 1950.

- Ridgway, Brunilde Sismondo. *Fourth-century Styles in Greek Sculpture*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1997 (Wisconsin studies in classics).
- Schmaltz, Bernhard. *Griechische Grabreliefs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983 (Erträge der Forschung; Bd. 192).
- Smolej, Tone. *Slovenska književnost in visoka šola. Gradec, Dunaj, Praga, Krakov, Ljubljana (1839–1943)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020 (e-knjiga).
- Todisco, Luigi. *Prassitele di Atene. Scultore e bronzista del IV secolo* Roma: Bretschneider, 2017.
- Vermeule, Emily. *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1979 (Charles J. Goodwin Award of Merit Sather Classical Lectures 46).
- Vidmar, Luka. Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine. V: Smolej, Tone (ur.). *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 241–261.
- Vodnik, Valentin. *Zbrano delo. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Ur. Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988.
- Voigt, Eva-Maria (ed.). *Sappho et Alcaeus, Fragmenta*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & van Gennepe, 1971.
- Voss, Heinrich. *Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754 bis 1883)*. Laibach: In Commission bei Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1884.
- Waser, Otto. Thanatos. V: Wilhelm Heinrich Roscher (Hrsg.). *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 5 (1924), st. 482–526.
- Webster, Thomas Bertram Lonsdale. *The Art of Greece. The Age of Hellenism*. New York: Crown Publishers, 1966.
- Willinghöfer, Helga. *Thanatos. Die Darstellung des Todes in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit*. Marburg: Tectum Verlag, 1996.

Internetni viri

- Gantar, Kajetan. Škerlj, Amat (1878–1927). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi653974/#slovenski-biografski-leksikon> (10. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.
- Grafenauer, Ivan. Klodič vitez Sabladoski, Anton (1836–1914). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi276532/#slovenski-biografski-leksikon> (9. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadrúžna gospodarska banka, 1928.
- Jevnikar, Martin. Klodič vitez Sabladoski, Anton (1836–1914). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/>

- oseba/sbi276532/#primorski-slovenski-biografski-leksikon (9. maj 2023). Izvirna objava v: Primorski slovenski biografski leksikon: 8. snopič Kacin - Križnar, 2. knjiga. Ur. Martin Jevnikar Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1982.
- Jevnikar, Martin. Lavrin, Andrej Jožef (1743–1808). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi921430/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (7. maj 2023). Izvirna objava v: Primorski slovenski biografski leksikon: 9. snopič Križnič - Martelanc, 2. knjiga. Ur. Martin Jevnikar Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1983.
- Neudecker, Richard (Rom). Praxiteles. Der Neue Pauly, Herausgegeben von: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Antike), Manfred Landfester (Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte). Consulted online on 09 May 2023 <http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e1007850>
- Piskernik, Angela. Plemel, Franc Seraf (1828–1852). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi433336/#slovenski-biografski-leksikon> (9. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin - Pregelj C. France Kidrič et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949.